

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לימוד המרכבה וסתרי תורה

(י"ג א') (שנינו במשנה): ולא במרכבה ביחיד. תני רבי חייא: אבל מוסרין לו ראשי פרקים.

אמר רבי זירא: אין מוסרין ראשי פרקים (ראשי פרשיות שבה) אלא לאב בית דין, ולכל מי שלבו דואג בקרבו (ואינו מיקל את ראשו).

איכא דאמרי: והוא שלבו דואג בקרבו (תיתי בעינן).

אמר רבי אמי: אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים: "שֶׁר חֲמָשִׁים וּנְשׂוּא פְּנִים וְיוֹעֵץ וְחָכֵם חֲרָשִׁים וְנִבּוֹן לְחַשׁ"¹.

ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לנכרי, שנאמר "לֹא עֲשֵׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמְשַׁפְּטִים בָּל יִדְעוּם"².

אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: תא אגמרך במעשה המרכבה! אמר ליה: לא קשאי (לא זקנתי, ובעינן לבו דואג). כי קש, נח נפשיה דרבי יוחנן. אמר ליה רבי אסי: תא ואגמרך במעשה מרכבה. אמר ליה: אי זכאי, גמירתא מרבי יוחנן רבך.

רב יוסף הוה גמיר מעשה המרכבה. סבי דפומבדיתא הוו תנו במעשה בראשית. אמרו ליה: ליגמור לן מר מעשה מרכבה! אמר להו: אגמרון לי מעשה בראשית!

בתר דאגמרון אמרו ליה: ליגמרון מר במעשה מרכבה!

אמר להו: תנינא בהו "דְּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ"³, דברים המתוקין מדבש וחלב יהו תחת לשונך. רבי אבהו אמר מהכא: "כְּבָשִׁים לְלְבוֹשֶׁךָ"⁴, דברים שהן כבשונו של עולם (סתרו של עולם) יהיו תחת לבושך.

אמרו ליה: תנינן בהו עד "וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם"⁵.

אמר להו: הן הן מעשה המרכבה.⁶

מיתבי: עד היכן מעשה המרכבה?

רבי אומר: עד "וַאֲרָא"⁷ בתרא (וַאֲרָא כְּעֵין חֲשָׁמַל, ולא הוא בכלל).

¹ ישעיהו ג,ג.

² תהילים קמז,ב.

³ שיר השירים ד,יא.

⁴ משלי כז,כו.

⁵ כבר שנינו עד "וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם עָמַד עַל רִגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אִתְּךָ". יחזקאל ב,א.

⁶ אם עד כאן שניתם הרבה שניתם, ששני מקראות הללו (שני פסוקים אחרונים בפרק א) שהן וארא כעין החשמל וגו' כמראה הקשת וגו' (וַאֲרָא כְּעֵין חֲשָׁמַל כְּמֵרְאָה אֵשׁ בֵּית לָהּ סְבִיב מֵמֵרְאָה מֵתַנְיָו וּלְמַעַלָּה וּמֵמֵרְאָה מֵתַנְיָו וּלְמַטָּה רְאִיתִי כְּמֵרְאָה אֵשׁ וְנִגְהָ לֹא סְבִיב כְּמֵרְאָה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעֵינֵי בְּיוֹם הַגִּשָּׁם כֵּן מֵרְאָה הַנִּגְהָ סְבִיב הוּא מֵרְאָה דְּמוּת כְּבוֹד ה' וַאֲרָא וְאֶפֶל עַל פְּנֵי וְאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר. הַם שֶׁהַקִּפְיָדוֹ עֲלֵיהֶם חֲכָמִים מִלְדוֹרְשָׁם, שֶׁהֵן מְדַבְּרִין בְּצוֹרֵת שְׂכִינָה וּמְרָאָהוּ. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

רבי יצחק אומר: עד החשמל (עד התיבה הזו, והיא בכלל, לידרש. ומכאן ואילך אסור לדרוש).

(ומתוך) עד "ואַרְא" מגמרין, מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים.⁸

איכא דאמרי: עד "ואַרְא" מסרינן ראשי פרקים. מכאן ואילך, אם הוא חכם מבין מדעתו, אין; אי לא, לא.

ומי דרשינן בחשמל? והא ההוא ינוקא דדרש בחשמל ונפקא נורא ואכלתיה!

שאני ינוקא דלאו מטי זימניה.

שיטות הראשונים

התנאים ללימוד מעשה מרכבה: כתב הרמב"ם "צוו חכמים הראשונים שלא לדרש בדברים אלו אלא לאיש אחד בלבד, והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו, ואחר כך מוסרין לו ראשי הפרקים, ומודיעים אותו שמץ מן הדבר, והוא מבין מדעתו ויודע סוף הדבר ועמקו. ודברים אלו - דברים עמקים הן עד למאד, ואין כל דעת ודעת ראויה לסבול. ועליהן אמר שלמה בְּחֻמְתּוֹ דָּרַךְ מִשָּׁל: "כְּבָשִׁים לְבֹשֶׁף" (משלי כז, כו). כך אמרו חכמים בפרוש משל זה: דברים שהם כבשונו שלעולם יהיו ללבושף, כלומר: לך לבדך, ואל תדרש אותם ברבים. ועליהם אמר: "יהיו לך לבדך, ואין לזרים אתך" (משלי ה, ז). ועליהם אמר: "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד, יא); כך פִּרְשׁוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים: דברים שהם כדבש וחלב יהיו תחת לשונך. והשמיט הרמב"ם דברי רבי זירא ורבי אמי.⁹

הגיל הראוי ללימוד מעשה מרכבה: בגמרא אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: תא אגמרך במעשה המרכבה. ואמר ליה: לא קשאי ופירש רש"י, לא זקנתי, ובעינן לבו דואג. ורבינו חננאל כתב, כלומר איני בן חמישים שנה. והרמב"ם השמיטו.¹⁰

ההבדל בין לימוד מעשה בראשית למעשה מרכבה: כתב הרמב"ם, "וימה בין ענין מעשה מרכבה לענין מעשה בראשית? שענין מעשה מרכבה - אפלו לאחד אין דורשין בו, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו מוסרין לו ראשי הפרקים. וענין מעשה בראשית - מלמדין אותו ליחיד, אף על פי שאינו מבין אותו מדעתו, ומודיעים אותו כל שיקול לידע מדברים אלו. ולמה אין מלמדין אותו ברבים? לפי שאין כל אדם יש לו דעת רחבה להשיג פרוש וביאור כל הדברים על ברגן."¹¹

עד היכן מותר ללמוד מעשה מרכבה: כתב רבינו חננאל, וקיימא לן כלישנא בתרא, עד וארא ועד חשמל מסרינן ראשי פרקין כדאמרן, מיכן ואילך לא מסרינן אלא אם היה חכם מבין מדעתו.

לימוד הפרד"ס: כתב הרמב"ם "ועניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצוות האלו - הם שחכמים הראשונים קוראין אותן

⁷ יחזקאל א, כז: ואַרְא כְּעֵין חֲשָׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מִתְּנִי וְלִמְעַלָּה וּמִמַּרְאֵה מִתְּנִי וְלִמְטָה רְאִיתִי כְּמַרְאֵה אֵשׁ וְנִגְהָ לֹו סָבִיב.

⁸ כלומר, הכי קאמר: עד היכן מעשה מרכבה שנתנו לדרוש? עד וארא או עד החשמל. ומשם עד ויאמר, הן הן מעשה מרכבה שהקפידו עליהן חכמים. רש"י.

⁹ שאין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין, ולכל מי שלבו דואג בקרבו וכו'. וכן שאין מוסרין אלא למי שיש בו חמשה דברים וכו'. מקורות: רמב"ם (הל' יסודי התורה ב, יב).

¹⁰ והש"ך (יו"ד רמז, ס"ק ו) כתב, ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה, כמש"כ בן ארבעים לבניה, בשגם שצריך קדושה וטהרה וזריזות ונקיות לזה. ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי, קומטו בלא עת, כמ"ש כל זה בד' חכמי האמת.

¹¹ מקורות: רמב"ם (הל' יסודי התורה ד, יא).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

'פרדס', כמו שאמרו: ארבעה נכנסו לפרדס. ואף על פי שגדולי ישראל היו, וחכמים גדולים היו, לא כלם היה בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על ברין.

ואני אומר שאין ראוי להטיל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו לחם ובשר. ולחם ובשר זה - הוא לידע באור האסור והמתיר וכיצא בהם משאר המצוות. ואף על פי שדברים אלו 'דבר קטן' קראו אותן חכמים, שהרי אמרו חכמים: דבר גדול - מעשה מרפבה, ודבר קטן - הנה דאבני ורבא; אף על פי כן ראויין הן להקדימן, שהן מישבין דעתו שלאדם תחלה. ועוד, שהן הטובה הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישוב העולם הזה כדי לנחל חיי העולם הבא, ואפשר שיידעם הכל: גדול וקטן, איש ואשה, בעל לב רחב ובעל לב קצר. וכן כתב הרמ"א.¹²

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות תלמוד תורה, סימן רמו)

ד. ... ואין לאדם ללמד כי אם מקרא, משנה ותלמוד והפוסקים הנמשכים אחריהם, ובזה יקנה העולם הזה והעולם הבא, אבל לא בלמוד שאר חכמות. (ריב"ש סימן מ"ה ותלמידי רשב"א) ומכל מקום מתיר ללמד באקראי בשאר חכמות, ובלבד שלא יהיו ספרי מינים, וזהו נקרא בין החכמים טייל בפרדס. ואין לאדם לטייל בפרדס רק לאחר שכלא כרסו בשר ויין, והוא לידע אסור והתיר ודיני המצוות (רמב"ם סוף מדע ס"פ ד' מהל' יסודי התורה)...

¹² יו"ד רמ"ד. ר' ש"ך (ס"ק ו) שהשיג על דברי הרמ"א. וכן בביאור הגר"א (ס"ק יח) כתב על דברי הרמ"א: הוא מדברי הרמב"ם. ומפרש שזהו ד' שנכנסו לפרדס, ולכך נענשו שהיו כולם רכים בשנים חוץ מר"ע. ואחר אמרו בגמרא (חגיגה ט"ו ב') מפני שהיו ספרי מינים כו'. ור"א אמר לא קשאי (שם י"ג א'). אבל לא ראו את הפרדס, לא הוא ולא הרמב"ם. ולשון הרב אינו מתוקן, שאם זהו פרדס, היאך אמר אבל לא כו', אין לך קיבול שכן יותר מזה, כמ"ש (סוכה כ"ח א' וב"ב קל"ד א') דבר קטן הוויית דאביי ורבא דבר גדול כו'. ועיין ש"ך. ואמת שאין לאדם לטייל כו', כמ"ש בחגיגה י"ג א' אין מוסרין סתרי תורה כו' וכנ"ל. מקורות: רמב"ם (הל' יסודי התורה ד, ג).